

УДК 34(477.75)(091)

Редькіна О.М.

КРИМСЬКИЙ КРАЙОВИЙ УРЯД С. СУЛЬКЕВИЧА У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА (ЧЕРВЕНЬ-ЛИСТОПАД 1918 Р.)

Проблеми, пов'язані зі зовнішньою політикою Кримського уряду генерала Сулькевича цікаві, насамперед, тим, що це був перший досвід дипломатичних відносин між новоствореними державами й урядами на території колишньої Російської імперії, із якого можна зробити корисні висновки, як позитивні, так і негативні для сучасного періоду політичного життя.

За короткий період свого існування Кримський крайовий уряд, якщо судити за діяльністю апарату іноземних справ (на відміну від Радянської Соціалістичної республіки Тавриди, що майже не розпочинала зовнішньополітичних кроків [1, с. 164]), розгорнув або намагався розгорнути активну діяльність щодо встановлення контактів на міжнародному рівні, насамперед, із тими державами, які меншою чи більшою мірою були причетні до його появи – Німеччиною й Туреччиною. Проте в той же час, контакти з найближчим сусідом – Україною, що могли бути більш стабільні й вигідні уряду, на початковому етапі його діяльності ігнорувалися.

Уряд генерал-лейтенанта С. Сулькевича було створено в надзвичайно складній міжнародній обстановці. 18 квітня 1918 р. німецькі війська, які ввійшли на територію України відповідно до Брест-Литовської угоди з урядом Центральної Ради, також увійшли на територію Кримського півострова. Це суперечило умовам Брестського договору між Німеччиною й Радянською Росією, згідно з якими, області, що не належали Україні, не підлягали окупації. Проте, оскільки німецькому уряду необхідно було забезпечити безпеку південного флангу армії від дій Чорноморського флоту й збройних формувань Радянської Республіки Тавриди, [2, с. 283] то, використовуючи стратегічні помилки делегації Л. Троцького на переговорах, німецьке командування ввело свої війська на територію півострова.

Таким чином, розглядати Крим як суб'єкт міжнародного права в цей період не доводиться. Перебування іноземних військ на території без державного статусу та законно обраного уряду не слід оцінювати інакше, як її окупацію. Тільки зі створенням Крайового уряду можна розглядати німецькі війська як „військову присутність” на території Криму.

Звичайно, вторгнення німецьких військ у Крим викликало різко негативну реакцію з боку Радянської Росії. У заявах Наркомату іноземних справ у квітні-травні 1918 р. вказувалося на те, що „навіть за односторонньою заявою Українського уряду (це був III Універсал Центральної Ради, що визначав межі Української держави) Крим не ввійшов у межі УНР. Просування в Крим є вторгненням у межі Радянської Республіки”. [3, с. 254]

Парадоксальність тогочасної ситуації полягала у тому, що Крим в якості суб'єкта міжнародного права намагалися представити відразу дві держави – Україна й Ра-

дянська Росія. Німці ж, використовуючи як формальний привід положення III Універсалу Центральної Ради про не залучення Криму до складу України, продовжували курс на відділення півострова від останньої.

30 травня 1918 р. Міністерство іноземних справ Української Держави звернулося з нотою до німецької сторони, яка містила офіційне тлумачення III Універсалу й пропозиції приєднати Крим на правах автономії. У ноті, зокрема, говорилося: „Насамперед, Універсал позначив тільки основні частини Української території, маючи на увазі те, що ті землі, де українське населення не має абсолютної більшості приєднуються пізніше. Такий спосіб установки кордонів, спочатку тільки загальною, пояснюється також і тим, що тоді Українська Народна Республіка розглядалася лише як федеративна частина Росії. Точно так і Крим, якби він не приєднався добровільно до України, мав бути федеративною одиницею Росії і, таким чином, зв'язку з Кримом, економічним форпостом України, Українська Держава не втрачає. Сьогодні ж, коли остаточно Україна стала на шлях повної політичної незалежності, зв'язок із Кримом, як федеративною одиницею, може обірватися зовсім”.[4, с. 168]

Німецька сторона, оскільки мала власні таємні плани використовувати Крим у своїх геополітичних цілях, активно протидіяла планам України, перетворення яких у життя могло б позитивно позначитися на державно-правовому статусі й міжнародних-правових перспективах і України, і Криму, Саме небажання передавати Крим Україні й одночасно побоювання загострень відносин з урядом П. Скоропадського призвело до висунення німецьким командуванням на посаду прем'єр-міністра Кримського уряду С. Сулькевича. Його погляди на статус Криму були добре відомі німцям. Сулькевич наприкінці квітня підписав від імені Одеської організації звільнення Криму (що об'єднувала мусульманських діячів колишньої Російської імперії) протест проти приєднання Криму до України. [5, с. 89] А в липні, чи не першим своїм актом Сулькевич зробив розпорядження адміністративним органам Криму „ні в які зносини з урядом України не вступати, а у випадку одержання вимог від уряду України, такі не виконувати і мені доносити”.[6]

Одночасно на ім'я глави Ради Міністрів України була відправлена дуже різка телеграма Сулькевича: „Зі згоди німецького командування я прийняв на себе управління Кримом і формування уряду. Будьте ласкаві, усі телеграми й папери адресувати мені, причому через незнайомство моє й членів уряду з українською мовою, прошу Вашого розпорядження вести листування російською мовою”.[7]

Уже цей документ ставить під питання про спроможність або легітимність уряду і його голови, який сам підкреслив свою неспроможність, визнаючи себе цілком залежним від волевиявлення німецького командування.

Отримання телеграми було сприйнято в Києві як „поганий початок” у відносинах із крайовим урядом. Гетьман Скоропадський згадував: „Усе

листування й узагалі всі офіційні зносини здійснювалися українською мовою. Нам відповідали на своїй мові, це було так прийнято. На Україні офіційною мовою була українська, і не генералу Сулькевичу було змінювати заведений порядок. Через якийсь час ми дізналися, що новий Кримський уряд повів нову політику, далеко не дружню Україні, і мав на меті самостійної держави, причому весь напрямок... ясно дихав якимось антагонізмом”.[8, с. 493]

Цей результат і розраховувала одержати німецька адміністрація, тому що формування нейтрального уряду, і головне – без міжнародного статусу, „крайового”, а не „державного”, давало можливість політичного маневру при розв’язанні кримського питання між РРФСР і Українською Державою. При цьому німці зберігали повний контроль над політичною і воєнною сферами Криму, що давало їм можливість при сприятливих обставинах ліквідувати Крайовий уряд і повернутися до проекту створення Чорноморської області або розіграти будь-яку іншу політичну комбінацію.

І все-таки німецька сторона визнала Кримський крайовий уряд навіть де-факто (де-юре його ніколи не визнали) не відразу. Він був сформований 15 червня, і генерал Кош обіцяв затвердити Декларацію протягом двох діб, але німецький уряд це зробив тільки 25 червня.

Із наведеного фактичного матеріалу можна зробити висновок про те, що, поперше, державно-правовий статус Криму, як суб’єкта міжнародного права, цілком був відсутнім. Щирі творці цього уряду – німці, розглядали його як тимчасове територіальне утворення, без зовнішнього суверенітету. По-друге, міжнародна легітимність Крайового уряду була невігдною, насамперед, німцям. Кабінет Сулькевича був усього лише механізмом, важелі управління якого знаходилися не в Сімферополі, а в Берліні. Цей факт змусив Скоропадського звернутися не до кабінету Сулькевича, що зробив він, якби почував у ньому легітимний орган державного управління, а до німецького посла барона фон Мумма з нотою, де викладалася позиція Української Держави стосовно Криму. [9, с. 23]

Затримка у визнанні німцями Крайового уряду і була пов’язана із позицією, яку зайняв гетьман Скоропадський. Останній пред’явив ультиматум, де оголосив, що залишить свою посаду, якщо „із Кримом буде не так, як ми хочемо”. Виконання умов цього ультиматуму створило б серйозні труднощі для Німецької імперії, оскільки дестабілізувало б ситуацію на Сході Європи, могло зашкодити постачанню продовольства з України до Німеччини, і змусило б уводити в Україну новий військовий контингент. Але німці переконали Скоропадського, що „повинні тепер кокетувати з більшовиками, тому не хочуть віддати (Україні) Крим.., але прийде час, Крим віддадуть”. [10, с. 239]

Проте німецьке командування все більше схилилося до варіанту, який би не давав Криму залежності від України. У зв’язку з цим на території Криму серед населення розповсюджувалися чутки: “1. Про анексію Криму Німеччиною (німецька колонія). 2. Про анексію тільки прибережної частини Південного берега, і повернення іншої частини Україні. 3. Про створення татарської держави з німецьким управлінням і економічним інтересом”.

Відзначалося при цьому, що „німці, звільнюючи Севастополь від присутності українського елемента, потрохи виселяють його, відправляючи на Україну”. [11] Гетьман Скоропадський постійно намагався через німців впливати на ситуацію в Криму, тим більше що губернський з’їзд землевласників і хліборобів 12 липня 1918 р., ознайомившись із позицією України, підтримав приєднання Криму до України. Голова з’їзду Закеров послав у Київ телеграму: „Партія вітає цей крок уряду”. [12]

Взагалі слід відзначити, що остаточно ввівши свої війська в Крим, німці зіткнулися зі складною дипломатичною проблемою. 3 травня 1918 р. у спеціальній ноті німецького посланника у Москві графа Мірбаха була зроблена спроба її розв’язання.

Мірбах повідомив: „Німецький уряд не має наміру нав'язувати Криму визначену форму правління. У всякому разі імператорський уряд вважає себе змушеним, через напади флоту проти Херсона й Миколаєва просунути туди війська та зайняти Севастополь. Цей акт має лише чисто воєнне значення. Що ж стосується політичної державної організації, то імперський уряд дає силу праву на самовизначення, проголошене російським урядом, і припускає, що питання щодо Криму, який дотепер належить Таврійській губернії, буде предметом російсько-українського договору”.[13, с. 283]

Таким чином, німецьке командування й уряд у кримському питанні прагнули зберегти повний контроль за воєнною та політичною ситуацією, по можливості перекласти відповідальність за його вирішення на інші зацікавлені сторони, зробити кримське питання предметом російсько-українських відносин, а з іншого боку – результатом „волевиявлення громадян Криму”, вираженого в політиці його громадянської влади.

У цьому зв'язку одним із найделікатніших питань було питання про ставлення німецького командування й уряду до цієї влади, ставлення, яке в будь-який момент із боку Радянської Росії могло бути розцінене, як заохочення регіону до сепаратизму й призвести до нових ускладнень позиції Німеччини на Сході. Вихід німецьке командування вбачало в підтримці формування на півострові самостійного уряду, який, проте, як говорилося вище, не мав б ніякого міжнародного статусу і не спирався б на офіційне визнання Німеччини.

Як показали подальші події, створення саме такого уряду, очолюваного генералом Сулькевичем, ні якою мірою не зменшило проблему, а навіть загострило її, вивівши на політичну арену нову зацікавлену особу. Крім того, наполягаючи на крайовому, а не на державному характері уряду, німецьке командування зробило ставку на ті кола кримського суспільства, політичною метою яких було досягнення незалежності півострова. У цілому ж зовнішньополітична активність була помітною рисою діяльності уряду, який відіграв суттєву роль у міжнародних відносинах у відповідному регіоні.

Таким чином, зовнішня політика Кримського крайового уряду проходила в центрі трикутника, сторонами якого були Німеччина, РРФСР, уряд України. Кожна зі сторін бачила свій інтерес у розв'язанні цього питання і прагнула з максимальною ефективністю досягти своєї мети.

Спільним було те, що жодна зі сторін не розглядала Кримський крайовий уряд як легітимний орган і самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Для усіх Крим був або „тимчасово відірваною територією, яку необхідно повернути” (Україна), або складовою частиною, віддаленою, й тому такою, яка тимчасово не входила до складу держави (РРФСР), або майбутньою колонією з маріонетковим урядом (Німеччина). Усі сторони намагалися вирішувати питання поміж себе, при цьому постійно здійснюючи тиск, а іноді й просто шантажуючи один одного, не беручи до уваги, а часто й ігноруючи Крайовий уряд, вважаючи його незаконним (РРФСР); тимчасовою адміністрацією, яка не має ніякого права на вираження власної думки, не є легітимною і такою, що виражає інтереси основної маси народонаселення (Україна);

адміністрацією, що допомагає в управлінні територією, зайнятої німецькими військами (Німеччина).

Своєрідність тогочасної ситуації полягала у тому, що Крим в якості суб'єкта міжнародних відносин намагалися представити відразу дві держави – Україна й Радянська Росія. Німеччина ж, використовуючи як формальний привід положення Ш Універсалу Центральної Ради по незалучення Криму до складу України, проводила курс на відділення півострова від останньої. Адже політика гетьмана П.Скоропадського була спрямована на включення Кримського півострову в межі Української Держави. Таким чином, в червні-листопаді 1918 р. зовнішня політика Кримського крайового уряду проходила виключно в центрі трикутника, сторонами якого були Німеччина, РСФСР, Українська Держава. Кожна зі сторін бачила свій інтерес у розв'язанні кримського питання і прагнула з максимальною ефективністю досягнути своєї мети.

Список використаних джерел та література:

1. Дубко Ю.В. Советская Республика Тавриды. – Симферополь, 1999. – С. 164.
2. Документы внешней политики СССР. – С. 283.
3. Там само, С. 254.
4. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. – К., 1994. – С. 168.
5. Вопросы развития Крыма. Научно-практический дискуссионно-аналитический сборник. – Симферополь, 1996. – Вып 3. – С. 89
6. ДА АРК. – Ф.Р. 999, оп. 2, спр. 408, арк. 1.
7. Там само. - оп. 2, спр. 408, арк. 1.
8. Скоропадський П. Спогади. – С. 493.
9. Копиленко О.Л. Конституція Автономної Республіки Крим. – С. 23.
10. Іванець А. Вказ. твір. – С. 238 – 239.
11. ЦДАВО України. – Ф. 3766, оп. 1, спр. 132, арк. 2 – 3.
12. Там само. – спр. 186, арк. 38.
13. Документы внешней политики СССР. – С. 283.

Надійшла до редакції 12.06.2007 р.